

**PROF. DR.
YUSUF KÜÇÜKDAĞ
ONURUNA
TARİH YAZILARI**

Editörler:

**Caner ARABACI – Ayşe DEĞERLİ VELET
Barış SARIKÖSE – Bekir ŞAHİN**

Prof. Dr. Yusuf Kckdađ Onuruna Tarih Yazıları

Editörler:

Caner ARABACI – AyŖe DEĞERLİ VELET
BarıŖ SARIKÖSE – Bekir ŖAHİN

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa ÇALIŖKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 500

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN: 978-605-351-834-1

Kapak Tasarım: DİZGİ **MİZANPAJ**.COM

Baskı ncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŖ**
meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:

Repro Bir Matbaacılık Kağıt Reklam Tasarım Tic. Ltd. Ŗti.
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cd. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA
Sertifika No: 47381

Aralık 2023 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları

AlaykŖk Cad. Kck Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cađalođlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

ANADOLU VE AVRUPA'DA MESLEK ÖRGÜTLERİ-YÖNETEN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI TARİHSEL BİR ANALİZ

Ayşe DEĞERLİ VELET* - Gaye YAVUZCAN**

Giriş

Kurumlar, insanların hayatlarını nasıl sürdüreceklarine, nasıl çalışacaklarına, tüketeceklerine ve ticaret yapacaklarına karar vermelerini etkileyen güdü, kural ve inançların bir araya gelmesinden oluşur. Kurumları tarihsel olarak incelemek, bu kararların nasıl şekillendiğini anlamak için önemlidir. Orta Çağ döneminde, pek çok kurum hem kendi coğrafyalarının kültürlerinin mirasını taşıırken, hem de tarihe damga vurarak çağlarını aşan etkiler yaratmıştır. Bu kurumlar arasında meslek örgütleri, özellikle dikkat çekicidir. Çünkü meslek örgütleri, ortaya çıktıkları ve geliştikleri koşullara bağlı olmaksızın, tarihsel bir süreklilik göstermiştir. Meslek örgütlerinin evrimi, yönetenlerle olan ilişkileri açısından incelendiğinde, günümüzdeki devlet-toplum ilişkilerinin tarihsel temellerine de ışık tutar. Bu bakış açısıyla konuya yaklaştığımızda, farklı kültür çevrelerindeki meslek örgütlerinin yönetenlerle olan ilişkilerinin karşılaştırılması, her iki çevrenin de farklı ilişki biçimlerine nasıl ulaştığına dair ipuçları verebilir.

Orta Çağ tarihinin hem Avrupa hem de İslam coğrafyalarında meslek örgütleri önemli bir rol oynamıştır. Bu örgütler, farklı kültürlere mensup olsalar da iş birliği ve dayanışma ihtiyacı duyan insanlar tarafından benzer şekillerde kurulmuştur. Ancak bu örgütler, kendi toplumsal miraslarına ve şartlarına göre değişiklik göstermiş, kendine has tarihsel gelişimler yaşa-

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Tarih Bölümü, ayse.degerli@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9035-6745

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Tarih Bölümü, gaye.yavuzcan@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1018-4256

muştır. Bu nedenle, benzer ihtiyaçlara cevap vermek için oluşturulan bu örgütlerin tarihsel özellikleri ve süreçleri karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde, iki toplumun tarihindeki bazı özgün yönler ortaya çıkarılabilir ve bunları aydınlatıcı veriler sunulabilir. Avrupa ve Anadolu coğrafyalarında Orta Çağ'dan Yeni Çağ'ın sonuna kadar meslek örgütlerinin genel özelliklerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması da bu amaçla yapılabilir.

Bu çalışmanın amacı, farklı dönemlerde ve bölgelerde ortaya çıkan, gelişen ve faaliyet gösteren meslek örgütlerini karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırmanın ana odağı, bu örgütlerin egemen otoritelerle nasıl etkileşime girdiğidir. Bu çalışma, karşılıklı fayda ve dayanışma için bu örgütleri kuran insanların sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda yöneticileri nasıl etkilediklerini veya onlara nasıl meydan okuduklarını incelemeye çalışacaktır. Ayrıca, bu insanların varsayımsal hiyerarşi piramidinde yönetenlerin altında yer almakla birlikte aynı toplumsal tabakada bulunduğu yönetilenlerin üzerinde gri bir küme teşkil etme ihtimali; eğer bu mümkünse yöneticilere tâbi ama toplumun geri kalanına üstün olan bu örgütlerin modern öncesi sivil toplumun şekillenmesinde herhangi bir rolü olup olmadığı da araştırılacaktır. Örneğin, yönetim mekanizmasına gayri resmi aktörler olarak mı katıldılar yoksa üyelerinin ortak çıkarlarını yöneticiler nezdinde mi temsil ettiler? Bu çalışma, tarihsel verileri analiz ederek bu sorulara ışık tutmayı ummaktadır.

1. Loncaların Ortaya Çıkışı ve Ortak Kimlik İnşası

Arap toplumunda savaşçılık ve yiğitlik anlamına gelen "feta" kavramı, İslam'ın yayılmasıyla birlikte "fütüvvet" adıyla sosyal bir yapılaşma haline gelmiş; Abbasi halifesi Nâsır li-dinillah eliyle bu kurum resmî bir mahiyet kazanmıştır. Fütüvvet mensuplarının Anadolu'ya gelmesi ve Türkiye Selçuklu sultanları İzzeddin Keykavus ile Alaeddin Keykubat'ın da halifenin başkanlığındaki bu kuruma dâhil olmasıyla Anadolu'da fütüvvet yayılmıştır. Burada Türk kültürü ile birleşerek yarımada'nın şartlarına uygun olarak kendi tarihi seyrini yaşamış ve "Ahilik" halini almıştır ki hem mesleki hem de ahlaki kuralları olan bir meslek birliğidir¹. Ahilik, Anadolu'da Bizans loncalarına hâkim olan Ermeni ve Rum zanaatkârlarla rekabet edebilmek için Müslüman Türklerin daha ziyade ekonomik nedenlerle kurduğu bir

¹ Ayrıntı için bk. Yusuf Küçükdağ, "Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2017), s. 173-192; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 261.

teşkilattır². Ayrıca, doğudan gelen Müslüman zanaatkârların korunması ve zanaatın kendi tekelinde toplanması da Ahiliğin amaçlarından biridir. Bu sayede, bu zanaatkârlara himaye sağlanmış ve çalışmayıp dilenen Kalenderîlerle mücadele edilmiştir³. Ahilik, Türkmenlerin yerleşik hayata geçişini kolaylaştırmış, Alplik ve gazilik ruhunu yaşatmış, şehirleşmeye katkıda bulunmuştur. Merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde ise Ahiler, savunma ve yönetim görevleri üstlenmiş, Moğol istilasına karşı direnmiş, asayişi sağlamış, Selçuklu sonrasında zaviyeler kurarak bölgesel idareyi ele almışlardır⁴.

On üçüncü yüzyılın başında Anadolu'ya gelen ve Ahiliğin kurucusu sayılan Ahi Evran, Kayseri'de hocasıyla birlikte esnafı Ahi loncalarına dahil etti. Eşi Fatma Hatun da kadınların örgütlenmesini sağladı. Ahi Evran, devletin de yardımıyla büyük bir sanayi sitesi kurarak hem dini hem de mesleki eğitim verdi. Bu site zamanla çeşitli ticari yapılar haline geldi⁵. Bir çeşit esnaf loncası olan Ahilik, toplumun üretim, güvenlik, dinsel ve etik ilişkilerini düzenleyen barış ve dinsel loncalara benzer bir yapıya sahipti. Kuruluş yıllarında devlet gözetimi olmasa da zamanla dolaylı denetimlere tabi tutulmuş; ancak özdenetimini korumuştur. Ahi örgütlerine üyelik serbest olup, işlemler kurum içinde tamamlanır; Selçuklu sarayı karışmazdı. Yönetim ilkeleri de teşkilat yöneticilerinin elindeydi. Zanaatkârların okulu gibi çalışan Ahi teşkilatında, kastlaşma yoktu ve çırakların yetişmesinden ustaları sorumluydu⁶.

Her ne kadar farklı dönem ve coğrafyalarda loncalara örnek ya da temel teşkil edebilecek kurumlar mevcut ise de Orta Çağ Avrupa loncalarının ortaya çıkışı, üzerinde mutabakat sağlanamamış özgün bir tarihsel sürecin sonucudur. Genel bir ifadeyle loncalar, belirli bir zanaat veya işte çalışanların yerel örgütleriydi. Kendi refahlarını artırmak için bir araya gelmişlerdi. Aynı meslek grubundan olanlar, yerel otoritelerden izin alarak zanaat loncalarını ku-

² İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İstanbul 2011, s. 143.

³ Mikail Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 2018, s. 142-147.

⁴ Miraç Çeven, "Doğu'da ve Batı'da Orta çağ Meslek Örgütlenmelerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine", (Necmettin Erbakan Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 107.

⁵ Mikail Bayram, *aynı eser*, s. 95-100.

⁶ Muhammet Kemaloğlu, "Anadolu'da İlk Esnaf Teşkilatı", *Hikmet Yurdu*, 6/12 (2013/2), s. 261-262.

ruyorlardı. Bu loncaların en önemli amacı, üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumaktı. Ama aynı zamanda, kendi gruplarının genel refahını da gözetiyorlardı. Loncaların nasıl kurulduğunu tam olarak bilmek zordur. Bazıları resmî olmayan bir şekilde başlamış ve sonra yerel otoriteler tarafından tanınmış olabilir. Loncalar, Orta Çağ Avrupa toplumunda ani olarak gelişen ama tam oturmamayan market ekonomisinin ve aile bağları zayıfladıkça yetersiz hale gelen sosyal ağların yarattığı risklere karşı bir çözümdü denebilir. Yaptıkları yatırımlar riskli olan insanlar hem kendileri hem de aileleri için sosyal refahı sağlamak için loncalara güvendiler. Zayıflamış feodalizmin onlara tanıdığı imkânla sıklıkla siyasî meselelere de müdahale edebildiler⁷.

Zanaat loncaları Avrupa'da on bir ve on ikinci yüzyılda ortaya çıktıkları andan itibaren siyasi otoritelerden tanınma istediler. Zanaatkarlar, gayri resmî bir dernek olarak bile faaliyet gösterdikleri zamanlarda, mesleklerinin resmî yetkilerini hükümetten almak için çaba gösterdiler. Bu yetkiler, loncayı ayrıcalıklı bir konuma getiren bir yasa niteliğindeki lonca yönetmeliği veya tüzüğüne dayanıyordu. Bir loncanın hükümetle olan bağları, ilk resmî tüzüğünü aldığı anda bitmemekteydi. Lonca ayrıcalıkları zaman içinde gözden geçirilerek genişletildi ve yenilendi⁸.

Anadolu'da ise Türkiye Selçukluları döneminde mesleki ve ahlaki ilkeleleriyle öne çıkan Ahilerin ticari hayatta uyguladığı standartlar, Osmanlı zamanında padişah fermanlarıyla resmi hukuk normu haline geldi. Bu fermanlara ihtisap kanunnameleri deniyordu. Bu kanunnameler, tüketici haklarını koruyan, gıda maddelerinin kalitesini belirleyen, fiyatları sınırlayan ve çevreyi koruyan hükümler içeriyordu. Ayrıca esnafın nasıl çalışacağı, ne üreteceği ve nereden mal alacağı gibi konuları da düzenliyordu⁹.

Avrupa'da loncalar, yazılı kanunlarla belirlenmiş kurallara, inançlara ve normlara sahipti. Bu yüzden, yüksek bir gücün onayını almaya ihtiyaç du-

⁷ Steven A. Epstein, *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2009, s. 111 [Türkçesi: *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası, Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500*, (çev. Serap Işık), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 124]; Tina De Moor, "The Silent Revolution: A New Perspective on the Emergence of Commons, Guilds, and Other Forms of Corporate Collective Action in Western Europe", *International Review of Social History*, 53/16 (December 2008), s. 187.

⁸ Sheilagh Ogilvie, *The European Guilds: An Economic Analysis*, Princeton University Press, Princeton 2019, s. 42-43.

⁹ Recep Özdemir, "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa", *Mecmua*, S. 4 (Güz 2017), s. 1-5.

yuyorlardı. Bu da onların, yönetenlerle temas içinde olmalarını gerektiriyordu. Ayrıca, şehir yönetimleri veya diğer otoriteler, lonca üyelerinin faaliyetlerini denetleyerek ve düzenleyerek, loncaların gelişmesine katkıda bulunuyorlardı¹⁰. Temelde bir kamu hizmeti olan, senyörlük ya da kraliyet gibi kamu otoriteleri tarafından tanınan, ayrıcalıklı kılınıp yönetilen Avrupa loncalarından farklı olarak, Anadolu'daki Ahilik ve devamında loncalar, bir devlet ihtiyacına yanıt olarak değil de bizzat emekçi kitlelerin toplumsal gereksinimlerine yanıt olarak yaratılmış; aşağıdan gelen kendiliğinden bir gelişme idi.

Loncaların kuralları ve tüzükleri, sadece değişen ve gelişen bir sektörde kalite standartlarını belirlemekle kalmıyor, aynı zamanda çalışma koşullarını da düzenliyordu. Stabel, loncaların tarihçiliğinde genelde göz ardı edilen bir yönüne işaret ederek, bunların toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri tanımlayan kurumlar olduğunu vurgulamıştır¹¹. Nitekim loncaların gelişimi, aynı zamanda kurumsal kolektif eylemin de gelişimiydi. Kurumsal kolektif eylem, kolektif eylemden farklı olarak, grup oluşturma sürecinde ve kurumsallaşma derecesinde belli kuralların tasarlanması ve uygulanması gerektiriyordu¹². Bu da, kurumsal kolektif eylemin sosyopolitik sonuçlarının daha kalıcı olmasını sağlıyordu. Kurumsallaşmamış kolektif eylemlerde, örneğin isyanlarda, anonim kalabilen bireyler, loncalarda böyle bir imkana sahip değildi. Lonca üyeleri, yemin ederek ve ritüellerle, grup içinde iş birliği yapmayı ve kurumun çıkarlarını korumayı taahhüt ediyorlardı. Ayrıca, lonca üyeliği, bireyin yaşam süresini aşan ve gelecek kuşakları da kapsayan, kalıcı bir nitelik taşıyordu. Bu da, loncaların önemli özelliklerinden biriydi¹³.

2. Yönetenlerle İlişkiler, Buhran Dönemleri ve Merkezileşme

Fütüvvet hareketinin Anadolu'da lonca ile eşanlı bir terim haline gelmesi, dikkat çekici bir gelişmedir. İlk dönemlerde ihtiyacı olan kişilere hammaddelerin verildiği yer olarak adlandırılrsa da lonca aslında aynı mesleğe sahip kişilerin bir pir ve şeyhin denetimi altında bir araya geldikleri yeri ifade eden bir kavramdır¹⁴. Bir loncanın üyelerinin aynı zanaattan olması,

¹⁰ Epstein, *aynı eser*, s. 111, Türkçesi, s. 124.

¹¹ Peter Stabel, *The Fabric of the City, A Social History of Cloth Manufacture in Medieval Ypres*, Brepols, Turnhout 2022, s. 152.

¹² De Moor, *aynı makale*, s. 193.

¹³ De Moor, *aynı makale*, s. 193-196.

¹⁴ Mithat Gürata, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Tisa Matbaacılık, Ankara 1975, s. 96.

Ahi tarikatlarının zanaat loncalarıyla çok erken bir tarihte, belki de başlangıcından itibaren özdeşleştiğini gösterir. Franz Teaschner'a göre fütüvvet, aristokratik ve şövalyeye bir tarikat olarak başlamış; on beşinci yüzyılda proleterleşerek zanaat loncalarıyla bütünleşmiştir. Hermann Thorning ise lonca ve sufilerin fütüvvet tarikatlarını özümsemediklerini ama taklit ettiklerini savunur. Ona göre lonca ve sufiler, fütüvvetin törenlerini, ideallerini ve isimlerini benimsemişlerdir. Ancak Fuad Köprülü ile Vladimir Gordlevski'nin açıklaması daha ikna edicidir. Lonca ve fütüvvetin kaynaşmasını on üçüncü yüzyıl Anadolu'sunda gerçekleşen ve "Ahiyan-ı Rum" örgütüyle yani Anadolu Ahileri ile bağlantılı olan bir olay olarak görürler. Zira Ahiler Anadolu'da ilk olarak Moğol fethini hemen takip eden yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Selçuklu Devleti yıkılmış, Moğollar ise etkili bir yönetim kuramamıştır. Bu kriz ortamında Ahiler, kontrol etmeye istekli, muktedir, güçlü ve yaygın bir örgüt olarak anarşiye ve düzensizliğe karşı çıkmıştır. Ahiler, zanaatkârları toplumsal temel olarak almış, dayanışma ve misafirperverliği ilke edinmiş ve tiranlara karşı mücadele etmiştir. Ahi hareketi, sadece mesleki bir örgütlenme olmayıp sosyal, siyasi, dini ve askeri bir hareket olarak kentte ve kırsalda hızla yaygınlaşmıştır. Adaleti sağlamak, zulmü önlemek ve cezalandırmak, ahlaki ve dini kurallara uymak ve haklarını savunmak için gerekirse askeri görevleri yerine getirmek gibi sorumluluklar üstlenmişlerdir¹⁵.

Moğol işgali sonrası uç bölgelere yerleşen Ahiler, beylikler döneminde merkezi otoritenin zayıflığından yararlanarak Anadolu'yu bağımsız şehir devletleri gibi yönetmişlerdir. İlerleyen süreçte Ahilik, Osmanlı devletinin kuruluşunda ve yeniçeri ocağının oluşumunda etkili olmuş; zaviye, konuk odası, derbent gibi yerler kurarak Anadolu'da Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Osmanlı merkezi bir imparatorluk haline geldikçe Ahilik güç kaybetmiş, siyasi ve askeri faaliyetlerinden vazgeçmek zorunda kalmış ve esnaf teşkilatı içinde erimiştir¹⁶. Bu değişimde devletin merkezîyetçi tutumu, Balkanlarda yaşayan gayrimüslim esnafın etkisi ve

¹⁵ Bernard Lewis, "The Islamic Guilds", *The Economic History Review*, 8/1 (Kasım 1937), s. 27-29.

¹⁶ M. Akif Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV (2000), s. 37-55; Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 52 (2010), s. 181.

Şiilik tehlikesi rol oynamıştır. Loncaya evrilen Ahiler, tamamen devlet kontrolüne girmiştir¹⁷.

Zanaat loncalarının yapısı ve ekonomik etkileri, dış güçlerin ne kadar müdahale ettiğine bağlı olarak değişiyordu. Zayıf devletlerin olduğu bir ortamda, ilk loncalar kendi kurallarını otonom bir şekilde belirliyorlardı. Ancak güçlü idari yapıya sahip bağımsız şehirlerde, loncaların düzenlemeleri özellikle kalite kontrol, fiyat seviyelerine göre dağıtım adaleti ve temel ihtiyaçlar için gıda tedariki gibi konularda, şehrin genel çıkarlarıyla uyumlu olmak zorundaydı. Kurumsal olarak daha otonom zanaat loncaları, üyelerini korumak için kurallar koyarken, üyelerin hile yapmasını engellemek için yeterli denetim yapamıyorlardı. Şehir yetkilileri tarafından daha sıkı denetlenen loncalar ise, işgücünü, ihracatçıların ve tüketicilerin ihtiyaçlarına göre ayarlamak için daha istekli oluyorlardı¹⁸.

Orta Çağ ve erken modern Avrupa'da, loncalar ve hükümetler arasında hem rekabet hem de iş birliği vardı. Zanaat loncalarının çıkarları, şehir devletlerinin aristokrat veya ticarî hükümetlerinin, bölgesel devletlerin monarşik hükümetlerinin, papalık veya piskoposluk devletlerinin dini hükümetlerinin veya feodal bölgelerin senyörlük hükümetlerinin çıkarlarıyla aynı olmayabiliyordu. Hem loncalar hem de hükümetler ekonomiyi kendi lehlerine düzenlemeye çalışıyorlardı ve bazen bu çıkarlar karşı karşıya geliyordu. Bir lonca, kamu otoritesinin desteğini alamazsa (veya kaybederse), lonca olma özelliğini yitiriyordu. Kimseyi loncaya katılmaya, loncaya girmeye, ticaret yapmaya, piyasayı etkilemeye, kadın katılımını kontrol etmeye, kaliteyi sağlamaya, eğitimi zorunlu kılmaya veya inovasyonu düzenlemeye zorlayamıyordu. Kısacası, tanınma, meşruiyet ve yaptırım olmadan, loncalar etkili olamıyordu. Siyasi otoriteler, loncalara ayrıcalık tanımazsa ya da uygulamazsa, loncalar zayıflıyor, değişiyor ya da yok oluyordu¹⁹. On altı ve on yedinci yüzyıllarda, loncalar ve kuralları, şehirlerden çok, güçlenen mutlak devletlerin kontrolüne giriyordu. Bu devletler, loncaları, sanayiye geliş-

¹⁷ Adnan Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 54 (2011), s. 141-143; Namık Sinan Turan, *aynı makale*, s. 172-173.

¹⁸ Ulrich Pfister, "Craft Guilds, the Theory of Firm and Early Modern Proto-industry", *Guilds, Innovation and the European Economy, 1400-1800*, (ed. S. R. Epstein ve Maarten Prak), Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne 2008, s. 34.

¹⁹ Ogilvie, *aynı eser*, s. 78.

tirmek için kullandıkları merkantilist politikaların bir parçası olarak görüyorlardı²⁰.

Avrupa loncalarının yönetenlerle ilişkilerinde bölgesel farklılıklar, yönetenlerin değişen rolü ile de alakalıydı. Merkezileşme eğilimi güçlenmeden önce, loncaların kurulduğu yerlerde, zanaatkârlar genelde yerel siyasette söz sahibi oluyorlardı. Bu durum, Orta Kuzey İtalya ve Aşağı Ülkeler için özellikle geçerliydi²¹. On üçüncü yüzyılda Toskana'da, lonca-yöneten ilişkileri açısından ilginç bir örnek vardı: Burada, 1282 yılında, şehrin uzun süredir devam eden siyasî çekişmelerine ve istikrarsızlığına bir son vermek amacıyla, yeni bir yönetim kurulu oluşturuldu. Bu kurulun üyeleri, tamamen lonca mensuplarından seçiliyordu ve çoğunlukla büyük loncalara (uluslararası ticaret yapanlar, kumaş işleyenler, avukatlar, noterler ve bankacılar) mensuptu. Ayrıca, 1293 yılında çıkarılan "Ordinamenti di Giustizia" adlı yasayla, siyasî olarak tanınan lonca sayısı 21'e indirildi. Bu da, siyasî hak talep eden birçok loncanın, sadece birkaçının resmî olarak kabul edildiği anlamına geliyordu. Yedi büyük lonca ve beş orta lonca, şehrin siyasî hayatını domine ediyordu. Dokuz küçük lonca ise (*arti minör*), kendi silahlarını ve bayraklarını taşıma hakkına sahip olsalar da, seçimlere katılmadıkları için ikinci planda kalıyorlardı²². Gent'te ise, 1301 yılından itibaren, şehrin idari ve yönetsel işlerinden sorumlu olan iki heyet vardı. Bunlardan biri, şehirli üst sınıftan, diğeri ise kasaplar, balıkçılar ve berberler de dâhil olmak üzere çeşitli gıda, hizmet ve eşya perakendecilerinin de aralarında bulunduğu 53 zanaat loncasından oluşuyordu²³.

Avrupa'da on üçüncü yüzyılın sonlarına gelindiğinde, hızla büyüyen şehir ve kasabalarda her türden profesyonel ve mesleki gruplaşma sağlam bir şekilde yerleşmişti. Özellikle İtalya'da, Floransa başta olmak üzere, loncaların sayısı ve siyasi etkisi artıyordu. Loncalar, on üçüncü yüzyıldan itibaren

²⁰ Pfister, *aynı makale*, s. 34.

²¹ Karel Davids-Bert de Munck, "Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities: an Introduction", *Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities*, (ed. Karel Davids, Bert de Munck), Routledge, Londra/New York 2014, s. 9.

²² Arie van Steensel, "Guilds and Politics in Medieval Urban Europe, Towards a Comparative Institutional Analysis", *Craftsmen and Guilds in Medieval and Early Modern Periods*, (ed. Eva Kullien, Michel Pauly, Franz Steiner Verlag), Stuttgart 2016, s. 40-41.

²³ Janna Coomans, *Community, Urban Health and Environment in the Late Medieval Low Countries*, Cambridge University Press, Cambridge/New York 2021, s. 21.

ren kent yönetiminde söz sahibi olmak için mücadele eden güçlü örgütler haline gelmişti. Bu durum, loncaların yapısını ve işleyişini, diğer kentsel aktörlerle olan ilişkilerine göre şekillendirmişti. Zanaat loncaları, haklarını ve ayrıcalıklarını sınırlamak isteyen yetkililer ve seçkinler (tüccarlar) tarafından toplumsal düzeni bozan bir unsur olarak görülüyordu. Aynı zamanda, loncalar, kent yöneticileri ve onlara karşı olanlar tarafından siyasi amaçlara ulaşmak için kullanılabilirdi. Zanaatkarların güç kazanma çabası, farklı büyüklükteki loncalar arasında da rekabet ve gerilim yaratıyordu²⁴.

Avrupa'da loncalar, on dördüncü yüzyılın sonunda, siyasî temsil hakkını kolektif olarak elde ettiler. Utrech'te konsey seçkinleri sistemi, bazı loncaların yerel yönetimde daha fazla rol almasını sağladı. Büyük ve alt loncalar arasındaki ayırım, konseyde sandalye kazanma şansını belirliyordu. Fakat bunun yanında, resmî olmayan bir hiyerarşi de mevcuttu. 14 büyük lonca içinde, tekstil ticareti yapanlar, bölgesel ticaret yapanlar ve lüks mal üreten ya da satanlar, kasaplar gibi yerel pazarda ortak mallarla uğraşanlardan daha fazla ve daha güçlü temsilciler istiyorlardı. Zanaat loncaları arasındaki güce ve nüfuz erişimindeki farklılıklar, diğerlerinin yanı sıra kasaplar tarafından yapılan isyan örneklerinde de görülebileceği gibi, siyasî rekabete ve gerilimlere yol açma eğilimindeydi. Ayrıca, lonca liderliği seviyesinde, farklı sosyo-ekonomik çıkarların temsili ve belediye meclisindeki diğer temsilcilerin seçimi konusunda da loncalar içinde çatışmalar yaşanabiliyordu²⁵.

Loncalarla yönetenler arasındaki ilişkiler, zaman ve mekâna göre işbirlikçilikten çatışmacılığa kadar iki uca ulaşan geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Çatışmanın en üst noktası lonca isyanlarıdır. On üç ve on dördüncü yüzyıl Orta Avrupası'nda lonca isyanları genel olarak değerlendirildiğinde, on üçüncü yüzyıldaki ilk isyan dalgasının daha ziyade siyasî istikrarsızlık yaşanan bölgelerde yerel idarede katılım hakkı elde edebilmek için gerçekleştirildiği ancak baskın siyasal güç olma hedefi içermediği ifade edilir. İsyânların daha fazla yaşandığı on dördüncü yüzyılda ise pek çok durumda loncalar şehir idaresini kendi üzerlerine almayı hedeflemiş, hatta ba-

²⁴ Steensel, *aynı makale*, s. 39-40.

²⁵ Justine Smithus, "Urban Politics and the Role of Guilds in the City of Utrecht (1250-1450)", (Leiden Üniversitesi Doktora Tezi), Leiden 2019, s. 160-161.
<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/68326> (erişim tarihi 10.12.2023).

şarmışlardır. On beşinci yüzyılda yaşanan nispeten az sayıdaki ve daha ziyade Aşağı Ülkeler’de gerçekleşen isyanlarda da ilk dalgada olduğu gibi idareyi tamamen ele geçirme amacı görülmemektedir²⁶.

Başarılı bir lonca isyanına maruz kalan şehirlerin tipik özellikleri vardı: Bunlar belirli bir derecede özerkliğe sahipti, büyük bir bölgesel devlette yer alıyordu, kentsel potansiyeli düşük ve tarıma uygun bir bölgedeydi (yani nispeten düşük tarımsal üretkenliğe sahip kırsal bir alana hâkimdi), önceden mevcut herhangi bir katılımcı siyasî kurumu yoktu ve bir endüstrinin merkeziydi²⁷.

Avrupa loncalarının siyasî örgütler arası çatışmalardan nasıl etkilendiği ve bunun ne gibi sonuçlar doğurduğu önemli bir konudur. Bu bağlamda, Gent şehri ilginç bir örnektir. Gent, 1300’den sonra Fransa’dan Scheldt ve Lys nehirlerine tahıl taşıyan büyük bir nakliye ticaret ağı kurdu. Ancak tekstil endüstrisi, ithal ettiği İngiliz yününe bağlıydı ve yüzyılın ortasına kadar şehrin ekonomisine hâkimdi. Gent, hem işçilerine tahıl sağlamak hem de tekstil üretmek için yün almak için Fransa ve İngiltere’ye bağımlıydı²⁸. Gent’in siyasî tarihinde önemli bir rol oynayan bir aile vardı. Flaman tarihinin efsanevi kahramanı Jacques van Artevelde (yaklaşık 1290–1345), 1338’de Yüz Yıl Savaşları başladığında Gent’in lideri oldu. Gent ve Flandra, Fransız kralı ve Flemen kontunun feodal hakları ile Flaman şehirlerinin İngiliz yününe olan ihtiyacı arasında sıkışmıştı. Van Artevelde, bira imalatçıları loncasına mensup, zengin bir gıda tüccarıydı. Onun yönetimi altında Gent, Flandra’nın diğer şehirleri ve kırsal bölgeleri üzerinde etkili oldu. Ayrıca Fransa’ya kaçan Nevers Kontu Louis’i denetlemeye çalıştı. Jacques van Artevelde, Flandra’yı İngiltere ile açık bir ittifaka soktu. 1340 ve 1342’de yapılan ateşkesler, Flandra’daki gerginliği azalttı, ancak Van Artevelde’nin liderliğini de zayıflattı. Van Artevelde, Gent’in en büyük loncası olan dokumacıların desteğiyle iktidara gelmişti, ancak üyeleri yerel bir pazar için çalışan “küçük loncalar”, aristokrat toprak sahipleri ve dokumacıların çoğu

²⁶ Fabian Wahl, “Origins of Political Change-The Case of Late Medieval Guild Revolts”, *European Historical Economies Society Working Paper*, University of Hohenheim, No 69, Kasım 2014, <https://projects.iq.harvard.edu/files/pegroup/files/wahl2014.pdf>, s. 7-8.

²⁷ Wahl, *aynı makale*, s. 27.

²⁸ David M. Nicholas, “Ghent”, *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York/Londra 1995, s. 449.

zaman sert rakipleri olan dolgucular gibi diğer grupları da birlik içinde tutmayı başarmıştı²⁹.

Özgün Gent örneğine rağmen, istikrarlı dönemlerde yönetenlere karşı lonca isyanları Orta çağ Avrupa'sında çok nadir görüldü. Bu isyanlar sadece Kuzey İtalya, Güney Hollanda ve Almanya gibi üç toplumda ve bunların da birkaç şehrinde yaşandı. Siyasî istikrarın ekonomiyi tehdit etmediği dönemlerde, yönetenlerle loncalar arasında iş birliği daha yaygındı. Çünkü loncaların yatay ağıyla hükümetin dikey hiyerarşisi arasında karşılıklı fayda sağlayan bir ilişki vardı³⁰.

On beş ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa loncalarında yaşanan ve ustalar ile kalfaların iki ayrı düşman sınıf olarak kristalleşmesi; ustaların büyük bir ticari ve siyasi yükselişe geçmesi ve gelişen sınıflar mücadelesinde bir silah olarak ayrı kalfa loncalarının kurulmasıyla sonuçlanan büyük gelişmeye paralel hiçbir şey Anadolu tarihinde yoktur. Nitekim Anadolu'da usta, kalfa, çıracı esasen aynı sınıftandır ve yakın kişisel temas halindedir.

3. Şehirlerin Yönetimine ve Fiziki Yapısına Etkileri

Anadolu'da şehir yaşamında loncalar o kadar önemliydi ki, esasen bir pazar fikri üzerine inşa edilmiş olan Müslüman şehrinin topografyası birçok durumda loncaların ihtiyaçları tarafından belirleniyordu. Esnaf dükkânları ve lonca teşkilatı, kentsel yaşamın temel birimleriydi. Sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dinî işlevleri de yerine getiriyorlardı. Esnaf dükkânları genellikle ana caddeler boyunca ya da şehirlerin kapalı çarşılarında (bedesten) ve pazarlarında (çarşı) yer alırdı. Genellikle zanaatlarına göre gruplandırılarak özel mahalleler veya semtler oluşturuyorlardı. Dolayısıyla esnaf dükkânları ve lonca teşkilatının şehirlerin fiziksel görünümü üzerinde önemli bir etkisi vardı. Dükkanlar, çarşı sisteminin bir parçası olarak, meslek gruplarına göre kendi aralarında kümelenmişlerdi. Bu kümelenme, şehir içi ulaşımı, rekabeti ve dayanışmayı etkileyen bir faktördü. Mesela debbağ dükkanları, genellikle bedesten veya ulu cami gibi şehir merkezine yakın olan ticari yapıların dışında kalmışlardı. Genellikle şehir merkezinden uzakta, su kaynaklarına yakın ve rüzgâr alan bölgelerde yer alırlardı. Bu, hem debbağların işlerini kolaylaştırmak hem de şehirdeki kötü kokuları önlemek içindi.

²⁹ David M. Nicholas, "Artevelde", *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York/Londra 1995, s.137.

³⁰ Ogilvie, *aynı eser*, s. 41.

Loncalar, farklı zanaat ve ürünlerden oluşan zengin ve renkli bir mozaik yaratarak kentsel peyzajın çeşitliliğine ve canlılığına katkıda bulunmuşlardı. Ayrıca kentsel yapıların, özellikle de zanaatkârların dükkânlarını külliyelerine dâhil eden ya da gelir kaynağı olarak vakfeden camilerin ve dindar vakıfların tasarımını ve inşasını da etkilemişti. Yani dükkânlar genellikle cami, medrese, hamam, imaret ve diğer tesisleri içeren ve külliye olarak bilinen daha büyük mimari komplekslerin bir parçası olarak inşa edilirdi. Dükkânlar aynı zamanda farklı tarzlar, malzemeler ve işçilik teknikleri sergiledikleri için buldukları bölgelerin kültürel ve sanatsal etkilerini de yansıtıyordu. Esnaf dükkânları ve lonca teşkilatı, çeşitli etnik ve dini grupların üyelerini içerdiğinden, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel çeşitliliğini de yansıtıyordu. Dolayısıyla esnaf dükkânları ve lonca teşkilatı, dinamik ve çoğulcu bir kent kültürüyle karakterize edilen Osmanlı şehirciliğinin ayrılmaz bir parçasıydı³¹.

Lonca teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde esnaf ve şehir halkının devlet yönetimiyle bağlantısını sağlayan önemli bir kurumdu. Çünkü her bir meslek dalında çalışanların ilgili loncaya kaydolma zorunluluğu sayesinde devlet, nüfusu loncalar aracılığıyla kontrol edebiliyordu. Ayrıca ticari hayatın düzenlenmesi için çıkarılan devlet emirlerinin uygulamasını ve denetimini de loncaların en üst düzey yöneticileri olan kethüdalar yapmaktaydı. Loncaların başında kadılar, piyasayı denetleyen muhtesipler ve fiyat belirleyen ehl-i vukuf bulunmaktaydı³².

Osmanlı Devleti, loncaları şehir nüfusunu, piyasa işleyişini ve ordunun gözetimini sağlamak için kullanılan bir enstrüman haline getirmiştir. Nitekim yeniçeriler, saltanatı sırasında devlete karşı sorun çıkarmaya başlayınca Kanuni Sultan Süleyman, bu duruma karşı yeniçerileri uyarmış; onların sadece asker olduklarını ve dokunulmazlıklarının bulunmadığını hatırlatmıştır. Ayrıca, kendisinin İstanbul'da 5000 kişilik bir yedek ordusu olduğunu

³¹ Ayrıntı için bk. Gilles Veinstein, "The Ottoman Town (Fifteenth-Eighteenth Centuries)", *The City in the Islamic World*, Leiden, Hollanda ve Boston 2008, s. 205-217; Özer Ergenç, *Osmanlı Tarih Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul 2012; Ebru Boyar, "The Ottoman City 1500-1800", *The Oxford Handbook of Cities in World History*, Oxford 2012, s. 275-291.

³² Gabriel Baer, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, I/1 (Ocak 1970), s. 33-34; Şevket Pamuk, "Changes in factor markets in the Ottoman Empire, 1500-1800", *Continuity and Change*, 24/1 (2009), s. 6-16.

söylemiştir. Bu ordu, debbağ denilen deri işleyen esnaflardan oluşmaktadır. Bu da Osmanlı Devleti'nde esnaf örgütlenmelerinin ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir³³.

Osmanlı şehirdeki loncaların en önemli işlevlerinden biri de devletin vergi taleplerini yerine getirmektir. Devlet, loncalardan belirli bir vergi miktarı ister ve loncalar da bu vergiyi kendi üyeleri arasında paylaşırdı. Daha sonra da topladıkları vergileri devlet yetkililerine teslim ederlerdi. Bu şekilde lonca teşkilatı, devlet için önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Özellikle on sekizinci yüzyılda loncaların vergi toplama rolü daha da artmıştır³⁴.

Osmanlı'da esnaf örgütleri, Avrupa'daki şehir devletlerindeki gibi bir üst kuruluşa bağlı değildi. Bu duruma tek istisna ise debbağların Kırşehir'de bulunan Ahi Evran Zaviyesi şeyhinin manevi liderliği altında sembolik birleşmeleridir.

Avrupa'da lonca örgütlenmesi bir mekân olarak şehirde gerçekleşti. Loncaların mekânı nasıl kullandıkları, sadece fiziksel değil, aynı zamanda mekânın taşıdığı anlam açısından da önemliydi. Bir yazarın dediği gibi, "aslında lonca, Orta çağ kentiyle birlikte yükselir ve düşer: loncalar ekonomik açıdan şehirdir, şehir ise sosyal ve politik açıdan loncalardır"³⁵. Loncalar, bazen resmi olarak "şehir" sayılmayan yoğun nüfuslu yerlerde de ortaya çıksalar da, genellikle kentsel kurumlardı. Loncaların oluşabilmesi için, aynı meslekten olanların bir arada yoğun bir şekilde yaşaması gerekiyordu. Bu yüzden, loncaların kentsel bir karakteri vardı ve onların kökleri, Batı Avrupa'da 900-1300 yılları arasında yaşanan kentleşme hareketiyle ilişkilendirilebilir³⁶.

Elbette bütün Orta Çağ yerleşimlerinin mekânsal büyüklüğü aynı değildi. Bu, üretim ve dağıtım ağlarındaki konumlarına bağlı olarak değişiyordu. Küçük kasabalarda, kuyumcu veya uzak mesafeli ürünlerle ilgilenen tüccar bulunmazdı. Basit pazar kasabalarından farklı olarak, daha yüksek düzeyli kasabalar, daha geniş bir hizmet, işlev, meslek ve uzmanlık çeşitliliğine sahipti. Daha yüksek bir düzende, hükümet merkezleri, büyük limanlar ve

³³ Halil İnalçık-Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6 (2005), s. 50-51.

³⁴ Abdülmennan M. Altıntaş, "The World of Ottoman Guilds: The Issue of Monopoly", *History Studies*, 2/3 (2010), s. 13-15.

³⁵ Mumford Lewis, *The Culture of Cities*, Harcourt, Brace, Jovanovich Publishers, San Diego/New York/Londra 1970, s. 32.

³⁶ De Moor, *aynı makale*, s. 187.

çok uzmanlaşmış imalat merkezleri vardı. Bir kasabanın düzeyi arttıkça, etkinlikleri, nüfusu ve etki alanı da artardı³⁷.

Şehir ekonomisinin temelini ticaret oluştursa da ticareti uzmanlaşmış zanaattan ayrı tutmak mümkün değildi. Diğer taraftan zanaatların bazıları hammaddeleri nedeniyle, bazıları da çiftçilik takvimine uygun olarak kırsal alanda istihdamı sınırlı olan kadınlar tarafından yapıldıkları için kırsal kökenliydi. Zanaat endüstrilerinin gelişip karmaşıklaşması ve bunları uygulayan zanaatkarların profesyonelleşmesiyle paralel olarak köy kulübesinden kent atölyesine geçildiği söylenebilir³⁸.

Orta Çağ Avrupası'nda meslek örgütleri, hem kendi ortaya çıkışları hem de yerleşim yerlerinin mekânsal kurgusuna etkileriyle önemli bir rol oynadılar. Bu örgütler, aynı ticaret veya meslek grubundan olan zanaatkarların, ortak bir çevrede bir araya gelmeleriyle oluşmuşlardı. Örneğin, nehir veya liman kenarında çalışan tabakçılar veya liman işçileri, kendilerine birleşme ve iş kurma hakkı kazandıkları özgür kasabalarda, zayıf oldukları durumlarda ortak savunma yapmak için birlikte hareket ediyorlardı. Renard, bu örgütlerin, zayıf olanları mağdur eden bozuklukları ve suiistimalleri gidermek amacıyla ortak savunma için birleşmeye iten mecburiyetin çocukları olduğunu söyler³⁹. Ayrıca, bazı meslek grupları, işlerinin gerekliliği nedeniyle de bir arada bulunuyorlardı. Mesela, kasaplar şehir merkezinden uzakta, nakliye ve lojistik için uygun olan limanlara ve nehir kıyılarına yakın yerlerde konumlanıyorlardı. Zanaat endüstrilerinde ise, güçlü loncalar (kumaş dokuyucuları veya dolgucular gibi), üretim ve pazarlamayı kontrol etmek için banliyö bölgelerinde yoğunlaşıyorlardı⁴⁰.

Osmanlı'da çoğu zanaatkâr ve tüccarın evi ile iş yeri farklı yerlerde olduğundan mahalleler dış dünyaya büyük ölçüde kapalı kalabilmişti. Özellikle büyük şehirlerde hanlar, kapalı çarşılar ve vakıf dükkânlarıyla dolu "iş semtleri" oluşmuştu. Bu semtlerde ikamet eden insan sayısı çok azdı. Orta Çağ Avrupası'nda ise, zanaatkarların çoğu, evleriyle atölyeleri arasında net bir ayırım yapmıyorlardı. Genelde, atölye veya dükkanlarının üzerinde ya-

³⁷ Norman Pounds, *The Medieval City*, Greenwood Press, Westport Connecticut, Londra 2005, s. 72-73.

³⁸ Pounds, *aynı eser*, s. 120.

³⁹ Georges Renard, *Guilds in the Middle Ages*, (çev. Dorothy Terry), Batoche Books, Kitchener 2000, s. 2.

⁴⁰ Rudolf Cesaretti, Lobo J., vd., "Population-Area Relationship for Medieval European Cities," *Plos One* 11(10): e0162678.doi:10.1371/journal.pone.0162678, 2016, s. 9.

şıyorlardı. Ayrıca, bir eşyanın imalatı, kumaş hariç, çoğu zaman satıldığı mağazadan ayrı tutulmuyordu. Çoğu mal için atölye hem çalışma yeri hem de satış noktasıydı. Bu durum, aynı imalat dalında faaliyet gösteren birimlerin yatay veya dikey entegrasyon yapmasını engelliyordu. Yani, aynı işi yapanlar veya aynı işin farklı aşamalarını yapanlar bir araya gelmiyorlardı. Bunun nadir bir istisnası, kumaş imalatıydı. Kumaş imalatı, pek çok ardışık aşamayı içeriyordu ve her biri kendi ürününü bir sonrakine satan ayrı dallar arasında dikey entegrasyon görülebiliyordu⁴¹.

Avrupa'da büyük loncaların kendilerine ait evleri olurdu; bunlar genelde pazar yerine veya şehrin ana caddelerine yakın yerlerde kurulurdu. Daha merkezi bir konum, loncanın daha zengin ve prestijli olduğunu gösterirdi. Lonca ve kardeşlik evleri, sadece fiziksel değil, sembolik olarak da şehrin en dikkat çekici yapılarından bazılarıydı; bu yapılar, malzeme, mimari ve dekorasyon seçimleriyle, loncanın varlığını, gücünü ve statüsünü yansıtıyordu. Lonca salonu, lonca üyelerinin hem sosyalleştiği hem de çeşitli etkinlikler düzenlediği bir mekândı: hem günlük sohbetler hem de yıllık festivaller ve düğünler burada yapılırdı. Bu salonlar, koruyucu azizlerin resimleriyle veya loncanın amblemleriyle dekore edilirdi⁴².

Orta Çağ şehir planlamasında, sokaklar günümüzden farklı bir işlev görüyordu. Şehirler, müstakil mahalleler veya adalar şeklinde bölünmüştü. Kaleler, manastırlar, teknik olarak ileri şehirler, ticaret grupları veya kurumsal bina grupları, bu adaların karakteristik örnekleriydi. Sokaklar ise, bu adaları birbirine bağlayan kentsel dokunun bir parçasıydı⁴³. Sokaklar, farklı fiziki yapılar arasında bir yaya yolu oluşturarak, şehri geçirgen kılıyordu. Ancak bu fiziksel geçirgenliğin toplumsal tabakalaşmada da karşılığının olduğu tam olarak söylenemez.

Şehirlerdeki tabakalaşmayı görünür kılan bir etkinlik, geçit törenleriydi. Bu törenler kentsel topluluklar içinde oluşturulan karmaşık sosyal bağlantıları ve bunların kent dokusuyla olan ilişkilerini ortaya koyardı. Burada kent yönetimleri, loncalar, cemaatler, kardeşlikler, mahalleler ve dini tarikatlar

⁴¹ Pounds, *aynı eser*, s. 122, 133.

⁴² Anu Mänd, "Table Guilds and Urban Space: Charitable, Devotional and Ritual Practices in Late Medieval Tallin", *Space, Place, and Motion, Locating Confraternities in the Late Medieval and Early Modern City*, (ed. Diana Bullen Presciutti), Brill, Leiden/Boston 2017, s. 21.

⁴³ Lewis, *aynı eser*, s. 56.

birçok örtüşmenin olduğu çok merkezli bir düzen oluşturmuştu⁴⁴. Bu törenleri loncaların ritüelleri arasında değerlendirmek mümkündür. Yortularda gerçekleştirilen dinî ritüeller, geçit törenleri ve sunular da loncalarda mevcuttu. Belirli kurallar dairesinde toplu olarak gerçekleştirilen ve kamuya görünür olan bu eylemler sosyal görünürlük kazanmayı sağlayan ve imajlarını oluşturmaya katkı sağlayan sembolik kolektif eylemler olarak loncalar için önemliydi⁴⁵.

4. Tekel Uygulamaları

Osmanlı'da 1727 yılına kadar ahilik olarak geçen esnaf teşkilatı, bu dönemden sonra gedik-lonca olarak anılmaya başlandı. Çok yönlü bir kavram olan gedik, devletin verdiği bir belgeyle belli bir mesleği veya malı yalnızca gedik sahibinin yapmasına veya satmasına izin veren bir tekel veya ayrıcalık demektir. Şehirlerdeki zanaat, atölye ve dükkân sayılarını önceden belirleyerek bu sayıda değişiklik yapılmasını engellemek; loncaya üye olmayanların üretim yapmasını veya satış yapmasını yasaklamak; lonca üyelerinin sayısını sınırlamak; lonca dışından mal alımını veya satımını yasaklamak; lonca içinde rekabeti önlemek için fiyatları sabitlemek; lonca üyelerine özel ayrıcalıklar tanımak gibi uygulamalar loncaların tekel gücünü artırıyordu. Esnaf örgütlenmesinin bir parçası olarak gedik, üretimi ve geliri belirli bir düzeyde tutmak, servet eşitsizliğini önlemek ve sosyal uyumu sağlamak için tasarlanmıştı. Esnaf için borç, kiracılık ve mülkiyet gibi faydalar sunmuştu. Fakat gedikler aynı zamanda ticarete tekelleşmeye yol açmış ve rekabeti kısıtlamıştı⁴⁶.

Tekeller, loncaların kendi çıkarlarını ve ayrıcalıklarını diğer loncaların, devletin ya da tüketicilerin rekabetinden ve müdahalesinden koruma girişimlerinin bir sonucuydu. Serbest piyasa ekonomisinin olmadığı bir ortamda loncalar, üretim yapabilmek için devletten gedik adı verilen izni alıyor; devlet de buna karşılık loncaları denetliyor, vergilendiriyor ve kentin ihti-

⁴⁴ Coomans, *aynı eser*, s. 2.

⁴⁵ Franco Franceschi, "The Rituals of the Guilds: Examples from Tuscan Cities (Thirteenth to Sixteenth Centuries)", *Late Medieval and Early Modern Ritual*, (ed. Samuel Cohn Jr., Marcello Fantoni vd.), Turnhout, Brepols 2013, s. 82-85.

⁴⁶ Mahiroğulları, *aynı makale*, s. 139; Nuran Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası", *SÜHFD*, 26/2 (2018), s.47-76; Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt, Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı (2008), s. 192-196.

yaçlarını karşılıyordu. Bu sistemde devlet ve loncalar birbirine bağımlıydı. Loncalar, devlet otoritesi ile güvence altına alınırken; devlet de yasa dışı üretimi engellemiş ve vergi toplamayı kolaylaştırmış oluyordu. Üretimi, üretimin kalitesini artırarak ve vergilendirmeyi kolaylaştırarak provizyonizmi gerçekleştiriyordu. Diğer taraftan Osmanlı'da tekeller, istikrarlı ya da kalıcı olmayıp arz ve talepteki dalgalanmalara, hammaddelerin mevcudiyetine, ürünlerin kalitesine, müşterilerin tercihlerine ve devletin politikalarına tabiydi. Tekellere, daha ucuz ya da daha iyi ürün ya da hizmet sunan kırsal kesim üreticileri, yabancı tüccarlar ya da bağımsız zanaatkârlar gibi yeni rakiplerin ortaya çıkmasıyla da meydan okunmuştur. Dolayısıyla Osmanlı loncaları, üyelerinin, devletin, tüketicilerin ve rakiplerin çıkar ve taleplerini dengelemek zorunda olan karmaşık ve dinamik örgütlerdi⁴⁷.

Osmanlı loncaları, üst lonca ve alt lonca olmak üzere iki ana kategoriye ayrılırdı. Üst loncalar, aynı ham maddeyi kullanan, benzer ürünler üreten veya ilgili hizmetler sunan birkaç alt loncayı bünyesinde barındırırdı. Mesela, deri işçilerinin üst loncası, tabakçılar, boyacılar, ayakkabıcılar, saraçlar ve ciltçiler gibi çeşitli zanaat dallarını içeriyordu. Avrupa'da da aynı şekilde, uygulayıcısı az olan bazı zanaatlar, yakın ilişkileri nedeniyle tek bir loncada toplanıyordu. Avrupa'nın bazı yerlerinde, loncalar ekonomik faaliyetleri belli bir düzeye kadar kendi başlarına düzenleyebiliyordu. Siyasi olarak bağımsız olan Alman özgür şehirleri ve İsviçre gibi diğer bölgelerdeki bazı küçük kasabalar, zanaat loncalarının küçük ve bağımsız üreticilerin haklarını savunduğu yerlerdi. Bu loncalar, yerel siyasete müdahil olabildikleri veya yerel yönetim organlarında temsil edilebildikleri için, küçük usta zanaatkarların ekonomik çıkarlarını korumada etkili rol oynamışlardır. Güney ve Batı Avrupa'daki büyük üretim merkezlerinde ise durum farklıydı. Buradaki loncalar farklı siyasi yapılar altında çalışıyordu. Örneğin Bologna, Cenova ve Verona'da ipek üreten, Milano'da ipek ve yün ticareti yapan ve Lyon'da ipek kumaş dokuyan loncalar, üretimin her aşamasını, dağıtım dahil, tek ya da birkaç "şemsiye lonca" aracılığıyla yürütüyordu⁴⁸. Belirli bir merkezde uygula-

⁴⁷ Ayrıntı için bk. Gabriel Baer, "Monopolies and Restrictive Practices of Turkish Guilds", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 13 (1970), s. 145-165; Onur Yıldırım, "Ottoman Guilds in the Early Modern Era", *International Review of Social History*, 53/16 (2008), s. 73-93; Abdülmennan M. Altıntaş, *aynı makale*.

⁴⁸ Davids ve De Munck, *aynı makale*, s. 8.

yıcısı az olan zanaatların ustalarının kendi içlerinde organize olma imkânlarının bulunmaması, şemsiye loncaların oluşumuna zemin hazırlamıştı. Bu gibi durumlarda birbiriyle yakından ilişkili birkaç zanaat genellikle tek bir loncayla temsil ediliyordu. Böylece, üyeler kolektif eylemin faydalarından yararlanabiliyor ve loncaların iki önemli işlevini, üretimi kontrol etmek ve yerleşim yerinin yönetimine katılmak, yerine getirebiliyorlardı⁴⁹.

Bazen bu şemsiye loncalar, ekonomik kodaman olmanın yanı sıra yerel siyasette de baskın figürler olan büyük usta-girişimciler veya tüccar-girişimciler tarafından kontrol ediliyordu. Bu nedenle, bu ağır toplar yalnızca işgücü piyasasını kontrol etmekle ve ürün kalitesini denetlemekle kalmadı, aynı zamanda loncaların yeni gelenlere karşı açıklık derecesini ve yeni teknolojilerin benimsenmesini de etkiledi. Kuzey Hollanda'nın çeşitli kasabalarında, 1580'den sonra tekstil endüstrilerindeki üretimin kalitesinin denetimi, şehir yetkilileri tarafından oluşturulan ve *neringen* adı verilen "şemsiye" organizasyonlara verildi. Bu *neringen*ler, kasaba hükümetinin yanı sıra büyük endüstriyel üreticilerin temsilcileri tarafından yönetiliyordu. Loncaların aksine *neringen*, tanımı gereği, belirli bir imalat dalındaki üretim sürecine dahil olan tüm kişileri kapsıyordu.⁵⁰ Loncalar içinde en az iki katman arasında, yani birkaç zanaattan oluşan bir "şemsiye lonca" çerçevesinde ortaya çıkan bir siyasî temsil düzeyi ile belirli bir bölgenin amaçları daha dar anlamda ekonomik olan zanaatkârlarının bir zanaat derneği düzeyi arasındaki farklılaşma önemli bir gelişmeydi. Siyasî haklardan yararlanan loncalar, üyelerin dahil edilmesini ve dışlanmasını kontrol etmek için siyasi karar alma süreçlerine kurumsallaşmış olmayan zanaat loncalarından muhtemelen daha yetenekliydi.⁵¹

5. Karma Loncalar

Anadolu'da on üçüncü yüzyılda loncaların, çeşitli seviyelere ayrılmış bir inisiyasyon sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Ahi örgütlenmesi, sadece Müslümanlardan oluşmaktadır. Ancak Osmanlı zamanında gayrimüslimlerin ticarete, özellikle de dış ticarete katılımları artmış; İstanbul'un fethi ve Balkan topraklarında vilayetlerin artması sadece Müs-

⁴⁹ Pounds, *aynı eser*, s. 121-122.

⁵⁰ Davids ve De Munck, *aynı makale*, s. 8.

⁵¹ Pfister, , *aynı makale*, s. 32-33.

lüman esnafa has olan ahilik yapısının dönüşümüne yol açmış; Ahilikten kalma homojen yapı devam ettirilememiş; dolayısıyla Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi üyeler eşit şartlarda Osmanlı loncasına kabul edilmiş; hatta bazı loncaların çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmuştur. Bu durum, Ahilikten kalma dinî törenleri daha az önemsemeye başlamalarına ve daha seküler bir yapıya bürünmelerine yol açmıştır. Gayrimüslim üyesi olmayan veya çok az olan zanaat dallarında ise fütüvvet daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Örneğin, sepicilik gibi zanaatlar fütüvvet ilkelerine bağlı kalmış, ancak sepicilik yapan gayrimüslim esnaf çok az olmuştur⁵².

Avrupa'dakinden farklı olarak Osmanlı'da meslek örgütlerinde dinlerarası hoşgörüden ve karma loncalardan bahsetmek mümkündür. Ancak hem Müslüman hem de gayrimüslim üyelere açık olmakla birlikte Osmanlı loncalarının yöneticileri yani kethüdaları çoğunlukla Müslüman'dır. Hatta bazen bütün üyeleri gayrimüslim olan loncalara bile müdahale ederlerdi. Nadiren de olsa Hıristiyan kethüdalara da rastlanırdı. Kethüdaların yanında yiğitbaşı adlı yardımcıları vardı ve karma loncalarda yiğitbaşılardan biri genellikle gayrimüslimlerden seçilirdi. Lonca yöneticilerinin Müslüman olması, Osmanlı elitlerinin ve halkının Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman bir devlet olarak algıladığını gösteriyordu. Esnafın mahkemeye veya padişaha başvurduğu durumlarda, hazırlanan listelerde de Müslümanlara öncelik tanınıyordu. Bu listelerde, genelde önce lonca yöneticileri, sonra Müslüman üyeler, en sonda da gayrimüslim üyeler yer alıyordu. Bazen de gayrimüslim üyeler, ayrı cemaatler halinde listeleniyordu⁵³.

Orta Çağ'da merkezî Avrupa'da Yahudilerin ticari etkinlikleri Hıristiyan loncaların kısıtlamaları dolayısıyla baskı altına alınmıştı. Bununla birlikte Yahudilerin tek gayri Hıristiyan inanç grubu olmadığı İspanya, Güney Fransa, Sardinya ve Sicilya'da Yahudilerin ekonomik tabakalaşması farklıydı.

⁵² Bernard Lewis, *aynı makale*, s. 26; Gibb, H.A.R. and Bowen, H., *Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, Vol. I: The Mediaeval Islamic Underworld: The Banu Sasan in Arabic Society and Literature, Part I, Oxford University Press, London 1950, s. 101.

⁵³ Ayrıntı için bk. Onur Yıldırım, "Ottoman Guilds as a Setting for Ethno-Religious Conflict: The Case of the Silk-thread Spinners' Guild in Istanbul", *International Review of Social History*, 47/3 (Aralık 2002), s. 407-419; Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'da Hıristiyan ve Yahudi Esnaf", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)*, I, İstanbul 2012, s. 289-308.

Yahudi loncaları resmen tanınan yapılanmalardı⁵⁴. İspanya'da pek çok Yahudi loncası bulunup bunların bazıları son derece varlıklıydı; kendi sinagogları, hastaneleri ya da beytülmidrâsları olan loncalar bulunuyordu⁵⁵. On beşinci yüzyıla gelindiğinde Ferdinand ve Isabella tarafından çıkartılan cı-
rak olmak için vaftiz sertifikasını ibraz ve *kanının saflığını* ispat etme şartının aranması gibi yaptırımlarla sadece Yahudilerin değil, Müslümanların ve ayrıca sonradan Hristiyanlığa geçenlerle kölelerin de loncalara girişi engellendi⁵⁶.

Hristiyan loncaları Yahudilere kapalıydı. Avrupa'nın bazı bölgelerinde Hristiyan loncaları sadece örgütsüz emek gücüne değil, Yahudi zanaat-kârlara da adeta savaş açmıştır. Prag'da Yahudilerinin işlerinin kalitesizliğiyle ilgili yetkililere yapılan şikâyetler kaynaklara yansımıştır. Aynı belgelerde Yahudi loncalarında Hristiyan kalfaların çalıştırıldığı yolunda şikâyetlerin de yer alması ilgi çekicidir. Hristiyan loncaların beceriksiz ya da davetsiz misafir dedikleri Yahudi ustalara karşı mücadelesi yeniçağ sonlarında keskinleşmiştir⁵⁷. Bununla birlikte kendi mesleklerinin uygulamalarını yalnızca Hristiyanlarla sınırlamak için her türlü çabayı gösteren Hristiyan loncalarının dışladığı Yahudiler, on yedinci yüzyıldan itibaren özellikle Polonya'da uygun standartları koruyarak ve rekabeti kontrol ederek ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla örgütlenme konusunda başarı gösterdiler. Hristiyan loncalarını pek çok açıdan model alan bu loncalar Hristiyan zanaatkârlara, gönülsüzce de olsa, kendilerini kabul ettirmeyi de, devlet tarafından tanınmayı ve Yahudi cemaat konseyinin onayını almayı da başardılar⁵⁸. Avrupa'da Yahudilerin dini ibadet özgürlüklerinin yönetenler tarafından garanti altına alındığı yer ve zamanlarda Hristiyan loncalarının müdahale edemeyeceği bazı zanaatlarla meşgul olmuş olması gerektiğini de hesaba katmamız gerekmektedir. Nihayetinde Yahudiler, kendi dinî ihtiyaçları doğrultusunda (koşere uygun) et ve ekmeğin için kendi kasap-

⁵⁴ Mark Wischnitzer, "Notes to A History of the Jewish Guilds", *Hebrew Union Collage Annual*, 23/2, (1950-1951), s. 255.

⁵⁵ Wischnitzer, *aynı makale*, s. 258.

⁵⁶ Julius Klein, "Medieval Spanish Gilds", *Facts and Factors in Economic History*, (ed. Gay, E. F.), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1932, s. 184-188.

⁵⁷ Wischnitzer, *aynı makale*, s. 260.

⁵⁸ Jakob Rader Marcus, Marc Saperstein, "The Barbers' Guild at Carcow, Poland 1639," *The Jews in Christian Europe: A Sourcebook 315-1791*, University of Pittsburgh Press, Hebrew Union College Press, 2016, s. 342.

larına ve fırınlarına başvurmak, şal ve giysileri için de kendi terzilerinden hizmet almak durumundaydılar⁵⁹.

Reform çağında Avrupa'da dinsel yaklaşımların toplumsal dokuya yaptığı etki loncalar üzerinde de kendisini gösterdi. Nüfusun farklı mezhepler arasında bölündüğü yerlerde üretim ve ticaret konuları da bir arada yaşamak durumundaki unsurlar arasında gerilim yaratabilmiştir. Tıpkı Yahudilerin dışlanması gibi Protestanlar da loncaların dışında tutulmaya gayret edildi. Bir tedbir örneği olarak Fransa'da on yedinci yüzyıldan itibaren Protestanların doktorluk, eczacılık ve bakkallık yapmasının önüne geçildi⁶⁰.

Loncalardan dışlanması mümkün görünen bir diğer unsur kadınlar olsa da onların durumu biraz daha karmaşıktı. Loncalar, Avrupa'nın büyük bölümünde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da erkek örgütleriydi. Kadın zanaatkarların lonca üyesi olması çok nadirdi. Diğer taraftan Ahiler, Anadolu'daki kadınları da kapsayan bir teşkilattı. Ahi Evran'ın eşi Fatma, ilk kadın meslek örgütü olarak bilinen bir grubu kurmuştu. Bu kadınlar, kocalarına yardım eder, savaşa gider, sorunlara çözüm bulur ve çeşitli mesleklerde çalışırlardı. Meslekleri arasında keçi çobanlığı, halı ve kilim dokumacılığının yanı sıra ipek ve pamuk dokumacılığı da vardı. Bursa, Konya ve Kayseri'de kendilerine ait toplantı yerleri vardı. Kadınlar aynı zamanda yetim kızlara ve yaşlı kadınlara da bakar ve onlara sosyal destek sağlardı. Yani bacılar genellikle erkeklerine destek olan figürler olarak kaynaklarda görülmektedir.

Avrupa'da *"kadın işçiler bazen loncalara kabul ediliyordu ya da loncaları kendileri kuruyorlardı, ancak çoğunlukla bir lonca çerçevesi dışında çalışıyorlardı ve daha prestijli loncalara yalnızca sınırlı erişimleri vardı. Her ne kadar dantel yapımı ve terzilik gibi konularda sıklıkla yüksek vasıflı ve yoğun bir eğitim alsalar da, bu çoğunlukla resmi eğitim gereklilikleri anlamına gelmiyordu ve onlara çoğunlukla unvan kazandırmıyordu. Bunun nedeni kısmen ustalığın (yani özgür insan statüsünü) çoğunlukla vatandaşlıkla ilişkili olmasıdır. Çoğu Avrupa bölgesinde bir loncaya üye olmak, söz konusu şehrin burgheri (vatandaşı) olmak anlamına geliyordu ve bu, genellikle kadınlara tanınmayan bir statüydü"*⁶¹. Dolayısıyla Orta

⁵⁹ Jacob Litman, *The Economic Role of Jews in Medieval Poland*, University Press of America, Lanham, New York, Londra 1984, s. 178.

⁶⁰ Renard, *aynı eser*, s. 81.

⁶¹ Bert de Munck, "Apprenticeship, Guilds, and Craft Knowledge", *Encyclopedia of Early Modern Philosophy and the Sciences*, (ed. Dana Jalobeanu, Charles T. Wolfe), Springer, Cham 2019, s. 100.

çağ Avrupa'sında kadınların meslek örgütlerinden dışlandığı söylenemez. Tamamen kadınlardan oluşan loncaların yanında kadın ve erkek karışık loncalar da vardı. Bununla beraber siyasî haklar getiren yahut askeri yükümlülükler yükleyen loncalarda kadınların usta olma imkânı yoktu. Bu durumda onların daha çok evlerinde, izole edilmiş olarak ve erkeklerden daha düşük ücret karşılığında çalıştıkları görülmektedir. Bir ustanın ölümü halinde dul kalan eşi onun atölyesini işletme hakkına sahip olmakla beraber bu hak sıklıkla tartışmalara yol açıyordu. 1263'te Pontoise'de kayda geçen bir örnekte bir fırıncının dul kalan eşinin yeterince güçlü olmadığı bahanesiyle fırının kadından alınmak istendiyse de bu talep meclis kararıyla reddedildi. Bir diğer kararname, dul kadınların meslek dışında bir erkekle evlendiklerinde de haklarının korunduğunu gösterir⁶².

Lonca üyeliği bir dereceye kadar aile ilişkilerine bağlıydı. Ustaların oğulları genellikle dışarıdan adaylardan talep edilen maliyetin yalnızca yarısını ödüyordu ve yalnızca çok az kadın usta olma hakkını elde edebiliyordu. Üye oldukları durumlarda da kadınların lonca meselelerinde oy kullanma hakları kısıtlanabiliyordu. Bir yabancıнын bir ustanın kızıyla evlenmeyi ya da gerekli parayı biriktirmeyi başarsa bile, kendisinin üye olmasına izin verilmeden önce yine de bir ustanın yanında birkaç yıl çalışması gerekebiliyordu⁶³.

6. Üyelik ve Hiyerarşi

İslami loncaların başında Şeyh vardı. Ustalar onu seçer ve seçildikten sonra loncanın her şeyine o karar verirdi. Dolayısıyla hem başkan hem hazinedar hem de kâtipti. Şeyhin altında, lonca'yı yönetmeye yardımcı olan "İhtiyariyye" denilen yaşlı ustalar bulunurdu. Onların altında da loncanın çoğunu oluşturan ustalar yer alırdı. İslami loncada kalfalık pek önemli değildi ve çoğu zaman çıraklar doğrudan usta olurlardı. Bazı loncalarda, kalfalık diye bir geçiş dönemi vardı ama bu çok kısa sürerdi. En altta da çıraklar vardı. Çıraklık süresi belli değildi ve Avrupa'da olduğu gibi bir mastır yapmaları da gerekmezdi. Ne zaman usta olacakları, yanında çalıştıkları ustanın kararına bağlıydı⁶⁴. İslami loncaların Anadolu'daki uzantısı olarak Ahiler ise, çalışma hayatına göre dâhili ve harici olmak üzere iki gruba ay-

⁶² Renard, *aynı eser*, s. 30.

⁶³ De Moor, *aynı makale*, s. 196.

⁶⁴ Lewis, *aynı makale*, s. 30.

rılmışlardı. Dâhili grupta yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalar yer alırlardı. Yamaklar, on yaşından küçük çocuklardı ve esnaf eğitime başlamak için ebeveyn izni alırlardı. Çıraklar hem mesleki hem de ahlaki eğitim alırlardı. Kalfalar, ustalık ile çıraklık arasında bir statüdeydiler ve kalfalığa yükselmek için tören yapılırdı. Ustalar, kalfalarını ustalığa terfi ettirirler ve ahilik kurallarına uygun davranırlardı. Harici grupta ise emekli, düşkünler, hasta ve sakatlar yer alırlardı. Emekli olanlar, yaşlılıktan dolayı çalışamayan fakat dükkânlarını kalfalarına devreden ustalardı. Düşkünler, yaşlılık veya yoksulluk nedeniyle geliri olmayan ustalardı ve orta sandığından yardım alırlardı. Hasta ve sakatlar ise iş kazası sonucu çalışamayan esnaflardı ve hem orta sandığından hem de diğer ustalardan yardım alırlardı. Bu şekilde ahilik örgütü hem mesleki hem de sosyal bir dayanışma sağlamıştır⁶⁵.

Tıpkı Ahilikte olduğu gibi loncada da çalışanlar çırak, kalfa ve usta olmak üzere üç sınıfa ayrılıyordu. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, herhangi bir askeri birliğe katılmayan erkeklerin mutlaka bir loncaya dahil olmaları gerekiyordu. Dolayısıyla bu denli geniş bir kesimi içinde barındıran loncalarda mesleki düzeyde farklılaşma kaçınılmazdı. Her loncanın altı kişilik bir yönetim kurulu vardı ve bunlara "Altılar" denirdi. İlgili loncanın bütün ustalarının oyuyla seçilen bu altı kişi, esnafın hileli ya da uygunsuz davranışlarını denetler ve cezalandırırdı. Cezalar, dükkân kapatma, lonca- dan atma, zor işlerde çalıştırma ve hapis gibi çeşitli şekillerde olurdu. Lonca esnafı, hapishanede değil loncada hapis yatardı⁶⁶.

Toplumsal gereklilikler ekonomik örgütlenmeyi zorunlu kıldığından, Avrupa'daki ticaret birlikleri ve loncalar aynı temel ilkeler üzerine kurulmuştu⁶⁷. Bu sistem her meslek ve bölge için geçerli olmasa da, ya da farklı şekillerde uygulansa da, üç temel özelliği (ve dinî yönü) geneldi: Bir kasabada ticaret yapabilenler sadece o kasabanın lonca üyeleri-ydi; loncaların bir hiyerarşisi vardı ve liderleri kasaba yönetiminden aldıkları yetkiyle polis

⁶⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. 121-139; İsmet Uçma, *aynı eser*, s. 117-126; Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 6: Ulaştırma, İletişim, Mübadele, Ölçü ve Metalürji Teknikleri*, İstanbul 2006, s. 257-314.

⁶⁶ Nevim Tüzün, "Osmanlı Lonca Teşkilâtlarına Toplu Bir Bakış", *Diyalektolog*, S. 18 (Yaz 2018), s. 233-235.

⁶⁷ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2012, s. 92; Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2012, s. 200.

gibi davranırdı; loncalar rekabeti ve sahtekarlığı önlemek, ürün kalitesini sağlamak için çaba gösterirdi⁶⁸.

Avrupa'da bölgesel farklılıkları bulunmakla birlikte, usta-çırak ilişkisi, lonca kültürünün önemli bir unsurunu teşkil ediyordu. Bir ustanın kendi oğulları söz konusu olduğunda şarap ve balmumu tedarik etmek ya da lonca üyelerine yemek vermek gibi ritüellerle loncaya kolaylıkla dâhil olabiliyordu. Dışarıdan, çoğu kez düşük ücret ve bazen de yatılı kalmak üzere çırak kabulünde ise şartlar genellikle loncalar tarafından belirleniyordu. Bu şartlar elbette sadece bölgelere hatta şehirden şehre değil, zamana göre de değişiklik göstermiştir. Üye kabulü lonca tarafından belirlenen bir ustalık sınavında yahut bir ustalık eserinde gösterilen beceri koşuluna bağlı olabildi. Elbette yeni üyelerin belirli bir ücret ödemesi yahut lonca mensuplarına bir yemek vermesi gibi uygulamalar da beklenebilirdi⁶⁹.

Çıraklık sistemini usta için bir tür yatırım, çırak için ise uygun eğitim alma imkânı ve ucuz emek gücünü engelleyici bir unsur olarak gören yaklaşım, nihai tahlilde sistemin aile üyeleri ve akrabalık bağıyla bağlı olunan kişiler dışında eğitim imkânı sayesinde Avrupa'nın ilerlemesinin arkasındaki etkenlerden biri addetmiştir. Buna karşı çıkan ve geleneksel görüşe daha yakın duran bir bakış açısı ise loncaların üyeleri dışındakileri kasıtlı olarak dışladığı ve kolektif olarak fiyatları belirleyen rant peşindeki karteller gibi işlev gördüğü, dolayısıyla piyasa mekanizmalarını engellediği yolundadır⁷⁰. Zanaat loncası, yetkileri üstün siyasi yaptırımlarla desteklenen uzman zanaatkarların, ustaların resmi bir birliği idi; çıraklar ve kalfalar lonca yetkisi altına girdiler ancak üyelik haklarından yoksun kaldılar⁷¹. Dolayısıyla loncaların kendi içlerindeki hiyerarşinin genellikle sıkı kurallara bağlı olduğu ifade edilebilir. Çıraklıktan kalfalığa ve nihayet ustalığa terfi için katı düzenlemeler vardı. Örneğin Fransa'da bazı zanaat mesleklerinde başyapıt yapmak ustalık statüsünün bir gereği idi. Becerilerin babadan oğula geçme-

⁶⁸ François Crouzet, *A History of the European Economy, 1000-2000*, University Press of Virginia, Charlottesville, Londra 2001, s. 27.

⁶⁹ De Munck, *aynı makale*, s. 99.

⁷⁰ De Munck, *aynı makale*, s. 100.

⁷¹ S. R. Epstein, "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Pre-industrial Europe", *Guilds, Innovation and the European Economy, 1400-1800*, (ed. S. R. Epstein ve Maarten Prak), Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne 2008, s. 53.

siyle bazı mesleklerde eğitim ve uzmanlık, Orta çağın sonunda tekelci uygulamalara ve kalıtsal üyeliğe yönelik eleştirilere yol açacak şekilde kısıncançlıkla korundu⁷². Bazı loncalarda usta olabilmek için gerekli diğer yeterlilikleri sağlamanın yanında ayrıca evli olmak da gerekiyordu⁷³.

Loncaların, içinde buldukları toplumu homojenize etmeye yönelik bir işlevleri olduğu da görünmektedir. Zanaat loncalarının bazı bölgelerde zanaatkarlar için muhtemelen asimilasyon için önemli bir yol sağladığı düşünülmektedir. Paris loncalarından bugüne ulaşan az sayıda üye listesi bu konuda ilgi çekici veriler içerir. Bu listeler Akdeniz bölgelerinden Paris'e göç etmiş bazı üyelere işaret etmektedir. Beş kuzey İtalyan, çorapçılar loncasının üyesiydi. Nakışçılar loncasında Kıbrıs'tan bir erkek, kuzey İtalya'dan bir kadın ve İspanyol olarak tanımlanan bir başkası vardı. İpek sadaka keseleri yapanlar loncasında kuzey İtalya'dan üç kadın, kılıç yapanlar loncasında Aragon'dan iki erkek vardı ve Aragon'dan başka bir adam da şefler loncasının bir üyesiydi. Bu loncalara girebilmek için, zanaatkarların zanaatlarını icra eden ustalarla güven ilişkisi kurmaları şarttı. Herhangi bir loncaya katılmak istediğinde, yeterliliğine kefil olacak üç usta bulması gerekiyordu⁷⁴.

Loncaların şimdiye dek üzerinde durduğumuz katılım kısıtlamaları göz önünde tutulduğunda bu veriler ilk etapta düşündürücüdür ancak biraz daha yakından baktığımızda şehir nüfusuna dâhil olan farklı kültür dairesi mensubu yahut coğrafi kökenlilerin şehrin dokusuna karışabileceği en uygun araçlardan biri loncalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber nitelikli iş gücü ihtiyacı da buna etki yapmış olmalıdır. Orta çağın diğer olumsuz şartları bir yana bu ihtiyaçta vebanın etkisi büyüktür⁷⁵.

7. Dinî Referanslar, Ahlaki Öğreti ve Törensellik

Din, loncaların hem kuruluş hem de işleyişinde önemli bir rol oynamıştır. Çoğu durumda ortak bir yemin ve inançla bağlı manevî bir birlik teşkil

⁷² Kathryn L. Reyerson, "Guild", *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York, Londra 1995, s. 811.

⁷³ Bert de Munck, "Artisanal Knowledge and Craftmanship", *Encyclopedia of Early Modern Philosophy and the Sciences*, (ed. Dana Jalobeanu-Charles T. Wolfe), Springer, Cham 2019, s. 124.

⁷⁴ Sharon Farmer, *The Silk Industries of Medieval Paris, Artisanal Migration, Technological Innovation, and Gendered Experience*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2017, s. 35.

⁷⁵ S. R. Epstein, *Freedom and Growth, The Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*, Routledge, Londra, New York 2001, s. 145.

eden üyeler, koruyucu bir azizi yahut ibadet ettikleri bir mabedi paylaşırdı⁷⁶. Anadolu'da meslek pirleri, peygamberlerden, sahabeden veya önemli tarihi kişilerden seçilmişti. Avrupa'da da loncalar ölümlü hayatından alınan bir olay nedeniyle ilgili mesleğin hamisi haline gelen bir azizin vesayeti altında idi.

Osmanlı loncalarında tüccarların piri Hz. Muhammed, berberlerin piri Selman-ı Farisi, debbağların piri Ahi Evran, börekçilerin piri Varaka idi. Bazı hoş görülmemeyen meslekler ise pirsiz meslek olarak adlandırılırdı⁷⁷. Avrupa'da ise St. Éloi kuyumcuların, St. Vincent bağcılarının, St. Fiacre bahçıvanlarının, St. Blaise duvar ustalarının, St. Crespın ayakkabıcıların, St. Julien köy kemancılarının vb. koruyucusuydu. Kendilerine ait kilisede göksel koruyucusuna adanmış şapelde mumların veya lambaların sürekli yanardı⁷⁸.

Loncaların koruyucu azizleri, lonca üyeleri için ortak bir simge işlevi görüyordu. Lonca tüzüklerinde, azizlerin minyatür betimlemeleri bulunurdu. Ayrıca, lonca evlerinin ortak salonlarında da azizlerin resimleri asılırdı⁷⁹.

Avrupa loncalarında azizlere atfedilen sembolik anlamın altında, elbette, dinsel inanç yatmaktaydı. Mesela bir çırak, ustasına bağlanırken sözlü bir anlaşma yapar; İncil ve mesleğin azizi üzerine ant içerdi. Farklı dinlere mensup olanlar, ortak azizlere ve şapellere sahip loncalara giremezlerdi. Bazı loncalarda ise ustalar, sadece Katolik olduklarına değil, aynı zamanda sapkın sayılan mezheplere mensup olanları kabul etmeyeceklerine de ant içerlerdi⁸⁰.

Osmanlı loncalarında da Avrupa'dakine benzer törenler mevcuttu. Mesela "şed kuşanma" merasimi, mesleğe ve meslek ahlakına bağlılığı simgeleyen bir törendir. Şed, fütüvvetnâmelerde Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Peygamber, Hz. Ali ve sahâbeye kadar uzanan bir geleneğin sembolüdür. Sözünde durmak, şeytana karşı koymak, dünyaya bağlanmamak ve Allah'ın takdirine razı olmak gibi erdemleri temsil eder. Şed bağlama töreninde Hz. Ali ve on iki imamın adları anılır. Şeddin sol ucu Hz. Hüseyin, sağ

⁷⁶ Epstein, *Freedom and Growth*, s. 111.

⁷⁷ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Meslek Pirleri ve Testerecilerin Piri", *Millî Folklor*, 2/13 (1992), s. 4-5.

⁷⁸ Renard, *aynı eser*, s. 46.

⁷⁹ Franceschi, *aynı makale*, s. 80.

⁸⁰ Renard, *aynı eser*, s. 26-46; Epstein, *Freedom and Growth*, s. 111.

ucu Hz. Hasan'ı simgeler. Şed bağlanan kişiye tuzlu su içirilir. Şed denilen kuşak genellikle yünden, bazen de deri, ip veya pamuklu bezden yapılır. Toka yerine düğümle tutturulur ve bele sarılır. Loncalarda şed bağlama töreninde mesleklerin pîri sayılan bir sahâbînin ismi de zikredilir. Yahudi ve Hristiyanlar da kendi loncalarında şed kuşanmışlardır. Mesela ondokuzuncu yüzyılda Suriye'de gayrimüslimler şed bağlama töreninde Tevrat'taki on emri okuyup Allah'a dua ederlerdi⁸¹.

Avrupa'da lonca üyeleri için yemek, ayin ve geçit töreni gibi toplu etkinlikler düzenliyorlardı. Üyelerini, bir arkadaşın cenazesi de dâhil olmak üzere toplu etkinliklerde hazır bulunmaya çağırırlardı. Usta başına düşen çalışma tezgâhı veya kalfa sayısını sınırlamak gibi yöntemlerle atölye boyutunu sınırlandırmak üyeleri arasında belirli bir eşitliği korumaya gayret ederlerdi. Ayrıca üyeleri için hayır kurumları ve karşılıklı yardımlar organize ettiler⁸². Dolayısıyla aynı mesleği icra eden bireylerin çıkarlarını korumak temelinde bir araya gelmesiyle kurulmuş olmakla beraber loncalar, kentlerdeki güç sistemi içerisinde kendilerine otonom bir siyasal alan açmak ve faaliyet alanları kapsamında adlî yetki edinmek de istiyorlardı. Bunun gerektirdiği teşkilatlanmayı sağlamak için üyeleri arasında iş birliği ve dayanışmayı, hayır işleri yapmayı, dinî törenler ve etkinlikler düzenlemeyi de teşvik ettiler⁸³.

Cenaze törenleri belirli kurallara bağlanmıştı çünkü lonca mensuplarından birinin ölümü durumunda cenazelere katılım sadece birlik ve dayanışma ruhunu güçlendirmek için değil, bunu lonca dışındakilere göstermek için de vesileydi. Cenaze uygulamaları da bölge ve zamana göre farklılık gösterebilmekle beraber, yas törenine uygun giyinmeye özen gösterilmesi, tabutun taşınması ve bu sırada fenerle eşlik edilmesi, defin işleminin sonuna dek cenazeye refakat edilmesi söz konusuydu. Ayrıca hayatını kaybeden lonca üyelerinin ruhu için kiliselerde yapılan dua ve ayinler de söz konusuydu⁸⁴.

8. Loncaların Sosyokültürel ve Eğitimsel Fonksiyonları

Loncalar, Avrupa ve İslam dünyasında dini yaşamın gelişmesine katkıda bulunan kurumlar olarak benzer bir işlev görürler. Üyeleri, lonca mekanlarında hem mesleklerini icra eder hem de ibadet ederler. Bu mekanlar, üyele-

⁸¹ Hamid Algar, "Şed", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 405-406.

⁸² Bert de Munck, "Apprenticeship, Guilds, and Craft Knowledge", s. 101.

⁸³ Franceschi, *aynı makale*, s. 66.

⁸⁴ Franceschi, *aynı makale*, s. 74-77.

rin dini törenleri birlikte paylaştığı kamusal alanlardır. Loncalar, sadece mesleki bilgileri değil, dini bilgileri de nesilden nesle aktarır. Üyelerine, inançlarına uygun bir şekilde yaşamalarını tavsiye eder ve böylece aralarında kardeşlik bağı kurar. Loncalar, ahilikte tekke ve zaviye gibi dini eğitim veren yerler kurmuşlar; Osmanlı döneminde ise medreseleri destekleyen vakıflar oluşturmuşlardır. Bu şekilde, loncalar dini eğitimin önemli bir parçası olmuşlardır⁸⁵.

Orta Çağ'da yani profesyonel iş eğitimi veren teknik okulların olmadığı bir çağda loncalar, kalfa ve çıraklara mesleki eğitim vererek beşerî sermayeyi artırmıştır. Epstein, loncaların bilgi maliyetinin yüksek olduğu gelişmemiş piyasalarda ucuz kredi imkânı sunduklarını ifade etmiştir⁸⁶. Mehmet Genç de loncaların en önemli işlevinin, iktisadi hayatın sosyal dayanışma ve uyum içinde sorunsuz yürümesini sağlamak olduğunu söylemiştir⁸⁷. Bu şekilde, esnaf loncaları Orta Çağ dünyasında hem ekonomik hem de sosyal açıdan faydalı olmuştur.

Anadolu'da esnafların sandıkları vardı. Bu sandıklar, modern bankacılık öncesi dönemde küçük işletmelerin ve zanaatkarların finansal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş yardımlaşma kasalarıydı. Her esnaf grubunun zaviyesinde altı kese bulunan bir sandık vardı. Bu keselerde esnaf vakfının evrak, senet, tapu, para ve giderleri saklanırdı. Sandık, bir banka gibi işlev görür; burada biriken paralar %1 faizle kredi olarak verilirdi. Faiz gelirleri ise sadece hayır işlerinde harcanırdı⁸⁸. Osmanlı'da esnaflar, vergilerini ödemek ve birbirlerine destek olmak için bu sandıkları kullanmışlardı. Her esnaf grubunun ve çarşının kendi sandığı vardı⁸⁹.

Ticari hayatta İslam anlayışını esas alan loncalar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve yardımlaşmak için çalışmışlardır. Fakat zaman içinde Avrupa

⁸⁵ Miraç Çeven, *aynı tez*, s. 148-149.

⁸⁶ S. R. Epstein, "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", *The Journal of Economic History*, 58/3 (1998), s. 685.

⁸⁷ Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Loncadan Oda'ya: İstanbul Ticaret Odası'nın 125. Yılı Anısına*, İstanbul 2007, s. 87.

⁸⁸ Neşet Çağatay, *aynı eser*, s. 134-136; Nesimi Yazıcı, "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV (1996), s. 155-167.

⁸⁹ Çiğdem Gürsoy, "Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları", (İstanbul Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), İstanbul 2015, s. 97.

ürünlerinin ülkeye girmesi ve kapitülasyonların verilmesi, loncaların işleyişini zorlaştırmıştır. Esnaflar, lonca şeyhlerine güvenlerini yitirmiş ve loncaların ahlaki ve mesleki yapısı bozulmuştur. Ayrıca Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının da ithal ürünlerle karşılanması, loncaların korunmasını gereksiz kılmıştır. Yeterli sermaye, teknoloji ve rekabet kültürü olmayan loncalar, Batı'nın çeşitli ürünleriyle yarışmamış ve sonunda yok olmuştur⁹⁰.

Sonuç

Meslek örgütleri hem Avrupa hem Anadolu'da kendi tarihsel süreçlerini yaşamış; buldukları kültür ve toplumun özelliklerine göre biçimlenmiştir. Bu örgütlerin kaderi üzerinde etkili en üst merci, topraklarında yaşadıkları siyasî yapının temsilcileridir. Güçlü yönetenlerin idaresinde, loncalar onların iradesine bağlı kalmışlardır. Ancak, kaotik zamanlarda, sosyo-politik iklimden yararlanarak veya işlevlerinin gereği olarak, yetki alanlarını genişletmişlerdir. Anadolu'da, bu durum Selçuklu dağılıp devrinde kısa bir süre için geçerli olmuştur. Avrupa'da ise, Yüz Yıl Savaşları gibi devletlerarası gerilimler de loncaların durumunu etkilemiştir.

Anadolu ve Avrupa'da meslek örgütleri-yöneten ilişkileri, hem benzerlikler hem de farklılıklar göstermiştir. Öncelikle benzerlikler üzerinde durmak gerekirse, her iki coğrafyada da loncalar, mesleklerin gelişmesi, üretim kalitesinin artması, meslek ahlakının korunması, meslektaşlar arasında dayanışma ve yardımlaşma, meslek eğitimi verilmesi, meslek mensuplarının haklarının savunulması gibi amaçlarla faaliyet göstermiştir. Loncalar, yönetenlerle hem işbirliği hem de çatışma içinde olmuştur. Yönetenler, loncaların vergi, askerlik, güvenlik, hukuk gibi konularda kendilerine yardımcı olmasını beklerken, loncalar da yönetenlerden mesleki özerklik, ekonomik destek, siyasi temsil gibi taleplerde bulunmuştur. Bu ilişki, zaman zaman gerginliklere ve isyanlara yol açmıştır. Her iki coğrafyada da loncalar, şehirlerin yönetimine ve fiziki yapısına önemli katkılarda bulunmuştur. Loncalar, şehir meclislerinde temsil edilmiş, şehir savunmasına katılmış, şehir planlamasına ve altyapı çalışmalarına destek olmuştur. Ayrıca, loncaların kurduğu veya desteklediği cami, kilise, medrese, hastane, hamam, kervansaray, çarşı, han gibi yapılar, şehirlerin mimari ve kültürel zenginliğine katkı sağlamıştır. Dikkat edilmesi gereken husus, bu benzerliklerin meslek ör-

⁹⁰ Mustafa Demirci, "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri", *İstem*, S. 2 (2003), s. 142.

gütlerinin doğasına içkin olduğudur. Yani, sözünü ettiğimiz benzerlikler yönetilen gruplara mensup olmakla birlikte hayalî hiyerarşi piramidinde yönetenlere yakın tabakada yer alan kurumsallaşmış yapılar için devrin şartlarında beklenen özelliklerdir.

Diğer taraftan Anadolu'da loncalar, daha çok Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu gibi merkezi otoritelerin himayesinde gelişmiş; Avrupa'da ise loncalar, daha çok feodal yapıların parçalanması ve şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla bağımsızlaşmıştır. Bu nedenle, Anadolu'da loncalar, yönetenlere daha bağlı ve itaatkâr, Avrupa'da ise loncalar, yönetenlere daha muhalif ve özgürlükçü olmuştur. Anadolu'da loncalar, daha çok karma ve hoşgörülü bir yapı sergilemiş, Avrupa'da ise loncalar, daha çok tek tip ve ayrımcı bir tutum göstermiştir. Bu nedenle, Anadolu'da loncalar, farklı dinlere, mezheplere, etniklere mensup üyeleri barındırırken, Avrupa'da loncalar, genellikle sadece Hristiyan ve yerli üyeleri kabul etmiştir. Bu bakımdan farklılıkların yönetenlerin yönetme zihniyetleri ve bir yönüyle bunların oluşumunda da etki sahibi olan verili coğrafyadaki toplumsal örgütlenme ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Elbette her iki coğrafyanın da tarihsel süreçte idrak ettiği değişimler bu ilişki üzerinde etkide bulunmuştur.

Bu çalışma, Anadolu ve Avrupa'da meslek örgütleri-yöneten ilişkilerinin tarihsel gelişimini ve karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirmesini yapmıştır. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması, hem meslek örgütlerinin hem de yönetenlerin geçmişten günümüze süregelen sorunlarını ve çözüm yollarını anlamak açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, "Meslek Pirleri ve Testerecilerin Piri", *Millî Folklor*, 2/13 (1992), s. 4-6.
- Akbaş, Halil Emre-Serdar Bozkurt, Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İşletme Tarihi Özel Sayısı (2008), s. 165-202.
- Algar, Hamid, "Şed", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 405-406.
- Altıntaş, Abdülmennan M., "The World of Ottoman Guilds: The Issue of Monopoly", *History Studies*, 2/3 (2010), s. 11-23.
- Baer, Gabriel, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, 1/1 (Ocak 1970), s. 28-50.
- Baer, Gabriel, "Monopolies and Restrictive Practices of Turkish Guilds", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 13 (1970), s. 145-165.

- Bayram, Mikail, *Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 2018.
- Boyar, Ebru, "The Ottoman City 1500-1800", *The Oxford Handbook of Cities in World History*, Oxford 2012, s. 275-291.
- Cesaretti, Radloff, Lobo J., vd., "Population-Area Relationship for Medieval European Cities", *Plos One*, 11/10 (2016), s. 1-27.
- Coomans, Janna, *Community, Urban Health and Environment in the Late Medieval Low Countries*, Cambridge University Press, Cambridge/New York 2021.
- Crouzet, François, *A History of the European Economy, 1000-2000*, University Press of Virginia, Charlottesville, Londra 2001.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997.
- Çeven, Miraç, "Doğu'da ve Batı'da Orta çağ Meslek Örgütlenmelerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine", (Necmettin Erbakan Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.
- Davids, Karel-Bert de Munck, "Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities: an Introduction", *Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities*, (ed. Karel Davids, Bert de Munck), Routledge, Londra/New York 2014, s. 1-33.
- De Moor, Tina, "The Silent Revolution: A New Perspective on the Emergence of Commons, Guilds, and Other Forms of Corporate Collective Action in Western Europe", *International Review of Social History*, 53/16 (December 2008), s. 179-212.
- De Munck, Bert, "Apprenticeship, Guilds, and Craft Knowledge", *Encyclopedia of Early Modern Philosophy and the Sciences*, (ed. Dana Jalobeanu, Charles T. Wolfe), Springer, Cham 2019, s. 98-104.
- De Munck, Bert, "Artisanal Knowledge and Craftmanship", *Encyclopedia of Early Modern Philosophy and the Sciences*, (ed. Dana Jalobeanu-Charles T. Wolfe), Springer, Cham 2019, s. 121-131.
- Demirci, Mustafa, "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri", *İstem*, S. 2 (2003), s. 129-146.
- Epstein, S. R., "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", *The Journal of Economic History*, 58/3 (1998), s. 684-713.
- Epstein, S. R., *Freedom and Growth, The Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*, Routledge, Londra, New York 2001.
- Epstein, S. R., "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", *Guilds, Innovation and the European Economy, 1400-1800*, (ed. S. R. Epstein ve Maarten Prak), Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne 2008, s. 52-80.
- Epstein, Steven A., *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2009
- Erdoğan, M. Akif, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV (2000), s. 37-55.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Tarih Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul 2012.

- Farmer, Sharon, *The Silk Industries of Medieval Paris, Artisanal Migration, Technological Innovation, and Gendered Experience*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2017.
- Faroqhi, Suraiya, "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'da Hıristiyan ve Yahudi Esnaf", *Bir Al-lame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)*, I, İstanbul 2012, s. 289-308.
- Franceschi, Franco, "The Rituals of the Guilds: Examples from Tuscan Cities (Thirteenth to Sixteenth Centuries)", *Late Medieval and Early Modern Ritual*, (ed. Samuel Cohn Jr., Marcello Fantoni vd.), Turnhout, Brepols 2013, s. 65-92.
- Genç, Mehmet, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Loncadan Oda'ya: İstanbul Ticaret Odası'nın 125. Yılı Anısına*, İstanbul 2007, s. 80-90.
- Gibb, H.A.R.-Bowen, H., *Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, Vol. I: The Mediaeval Islamic Underworld: The Banu Sasan in Arabic Society and Literature, Part I, Oxford University Press, London 1950.
- Gürata, Mithat, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Tisa Matbaacılık, Ankara 1975.
- Gürsoy, Çiğdem, "Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları", (İstanbul Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi), İstanbul 2015.
- İnalçık, Halil-Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6 (2005), s. 27-56.
- Kemaloğlu, Muhammet, "Anadolu'da İlk Esnaf Teşkilatı", *Hikmet Yurdu*, 6/12 (2013/2), s. 253-266.
- Klein, Julius, "Medieval Spanish Gilds", *Facts and Factors in Economic History*, (ed. Gay, E. F.), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1932, s. 164-188.
- Koyuncu, Nuran, "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası", *SÜHFD*, 26/2 (2018), s.47-76.
- Küçükdağ, Yusuf, "Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2017), s. 173-192.
- Lewis, Bernard, "The Islamic Guilds", *The Economic History Review*, 8/1 (Kasım 1937), s. 20-37.
- Lewis, Mumford, *The Culture of Cities*, Jovanovich Publishers, San Diego/New York/Londra 1970.
- Litman, Jacob, *The Economic Role of Jews in Medieval Poland*, University Press of America, Lanham, New York, Londra 1984.
- Mahiroğulları, Adnan, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 54 (2011), s. 139-154.
- Mänd, Anu, "Table Guilds and Urban Space: Charitable, Devotional and Ritual Practices in Late Medieval Tallin", *Space, Place, and Motion, Locating Confraternities in the Late Medieval and Early Modern City*, (ed. Diana Bullen Presciutti), Brill, Leiden/Boston 2017, s. 21-46.

- Marcus, Jakob Rader-Marc Saperstein, "The Barbers' Guild at Carcow, Poland 1639", *The Jews in Christian Europe: A Sourcebook 315-1791*, University of Pittsburgh Press, Hebrew Union College Press, 2016, s. 341-347.
- Nicholas, David M., "Artevelde", *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York/Londra 1995, s.137.
- Nicholas, David M., "Ghent", *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York/Londra 1995, s. 448-449.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 261-263.
- Oğuz, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 6: Ulaştırma, İletişim, Mübadele, Ölçü ve Metalürji Teknikleri*, İstanbul 2006.
- Özdemir, Recep, "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa", *Mecmua*, S. 4 (Güz 2017), s. 1-16.
- Pamuk, Şevket, "Changes in Factor Markets in the Ottoman Empire, 1500-1800", *Continuity and Change*, 24/1 (2009), s. 107-136.
- Pfister, Ulrich, "Craft Guilds, the Theory of Firm and Early Modern Proto-industry", *Guilds, Innovation and the European Economy, 1400-1800*, (ed. S. R. Epstein ve Maarten Prak), Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne 2008, s. 25-31.
- Pirenne, Henri, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2012.
- Pirenne, Henri, *Ortaçağ Kentleri*, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2012.
- Pounds, Norman, *The Medieval City*, Greenwood Press, Westport Connecticut, Londra 2005.
- Renard, Georges, *Guilds in the Middle Ages*, (çev. Dorothy Terry), Batoche Books, Kitchener 2000.
- Reyerson, Kathryn L., "Guild", *Medieval France, An Encyclopedia*, (ed. William W. Kibler vd.), Garland Publishing Inc., New York, Londra 1995, s. 811.
- Sheilagh Ogilvie, *The European Guilds: An Economic Analysis*, Princeton University Press, Princeton 2019.
- Smithus, Justine, "Urban Politics and the Role of Guilds in the City of Utrecht (1250-1450)", (Leiden Üniversitesi Doktora Tezi), Leiden 2019.
- Stabel, Peter, *The Fabric of the City, A Social History of Cloth Manufacture in Medieval Ypres, Brepols, Turnhout 2022*.
- Turan, Namık Sinan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 52 (2010), s. 151-187.
- Tüzün, Nevim, "Osmanlı Lonca Teşkilâtlarına Toplu Bir Bakış", *Diyalektolog*, S. 18 (Yaz 2018), s. 231-238.
- Uçma, İsmet, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İstanbul 2011.
- Van Steensel, Arie, "Guilds and Politics in Medieval Urban Europe, Towards a Comparative Institutional Analysis", *Craftsmen and Guilds in Medieval and Early Modern Periods*, (ed. Eva Kullien, Michel Pauly, Franz Steiner Verlag), Stuttgart 2016, s. 37-56.

- Veinstein, Gilles, "The Ottoman Town (Fifteenth-Eighteenth Centuries)", *The City in the Islamic World*, Leiden, Hollanda ve Boston 2008, s. 205-217.
- Wahl, Fabian, "Origins of Political Change-The Case of Late Medieval Guild Revolts", *European Historical Economics Society Working Paper*, University of Hohenheim, No 69, Kasım 2014, s. 1-51.
- Wischnitzer, Mark, "Notes to A History of the Jewish Guilds", *Hebrew Union Collage Annual*, 23/2 (1950-1951), s. 245-263.
- Yazıcı, Nesimi, "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXV (1996), s. 155-167.
- Yıldırım, Onur, "Ottoman Guilds as a Setting for Ethno-Religious Conflict: The Case of the Silk-thread Spinners' Guild in Istanbul", *International Review of Social History*, 47/3 (Aralık 2002), s. 407-419.
- Yıldırım, Onur, "Ottoman Guilds in the Early Modern Era", *International Review of Social History*, 53/16 (2008), s. 73-93.